

Liviu Bordaș

Operele incomplete ale Dorei d'Istria. Istoria unei ediții la 1870

Străzi și statui

Unul dintre biografii interbelici ai Dorei d'Istria (București, 22 ianuarie 1828 - Florența, 17 noiembrie 1888) observa că, deși aceasta și-a lăsat întreaga avere din țară primăriei Bucureștilor, nici una din străzile capitalei – purtătoare de nume atât de fantastice – nu a fost găsită vrednică de a-l purta pe cel al nobilei scriitoare.¹ De fapt primăria a fost doar executorul testamentar. Avera fusese lăsată, în cea mai mare parte, *Eforiei Spitalelor Civile*, ale cărei temelii le așezaseră strămoșii săi Ghiculești.

Altfel se întâmplase la Florența, unde legase ca moștenitor tot primăria, dar numai pentru a-i transfera bunurile în patrimoniul școlii de surdo-muți (*Società di educazione e patronato dei sordo-muti*), condusă timp de decenii de prof. Francesco Mangioni. Deși târziu și doar pentru câțiva ani, unei piațete din apropierea Villei d'Istria i-a fost atribuit pseudonimul scriitoare.² Motivele: dragostea pe care a purtat-o Italiei și operele sale caritabile.³ La rândul ei, școala se angajase să păstreze cu pioșenie arhiva manuscrisă a donatoarei și chiar să o expună, alături de cărți, portrete, suvenire, într-o sală specială sub ciudatul nume – ce anunța deja începutul uitării – *Museo d'Istria*.⁴ Arhiva a fost atât de bine custodită încât foarte curând nu s-a mai auzit nimic despre ea.

Nici *Eforia Spitalelor Civile* din București nu s-a gândit să facă mai mult pentru memoria Elenei Ghica, în ciuda faptului că – așa cum vom vedea – contractase vechi obligații.

În schimb, înaintea împlinirii unui deceniu de posteritate, un *Cerc de studii orientale*, despre care nu știm deocamdată mare lucru, ia inițiativa ridicării unui monument în amintirea orientalistei dispărute. În vederea colectării fondurilor necesare, acesta publică un elegant pliant, devenit astăzi un document rar. Grație generozității doamnei Georgeta Penelea-Filitti, am putut consulta exemplarul păstrat în arhiva personală I.C. Filitti.

Pliantul poartă pe prima pagină titlul *Apel*, încadrat de un motiv floral. Pe cea de-a doua e imprimat un medalion cu binecunoscutul portret realizat de pictorul venețian Felice Schiavoni și inscripția: "Dora d'Istria / Principesa Elena Ghika". Textul apelului este tipărit pe următoarea pagină: "Între figurile mărețe ale trecutului nostru strălucește și figura majestosă a / Dorei d'Istria, / sub al căreia poetic nume se ascunde cunoscuta

¹ A. Vasulescu, *Dora d'Istria*, Cunoștințe folositoare (seria C, no. 114), București, [1941], p. 7.

² Între 6 iunie 1908 și 24 septembrie 1912. V. *Atti del Consiglio comunale di Firenze*, 1908, vol. I, p. 552; 1912, vol. III, p. 16.

³ V. scrisoarea lui Alfonso Alferini, funcționar al primăriei, către D. Tordi, din 26 februarie f.a., Biblioteca Nazionale Centrale, Firenze (= BNCF), Carteggio Tordi 546.86.

⁴ Angelo de Gubernatis, "Dora d'Istria", *Revue internationale*, Roma, VI, t. XXI, 10 janvier 1889, pp. 58-74 (74).

încântătoare / Prințesa Elena Ghica. / Fără a mai enumera meritele acestei prodigioase femei, ne adresăm sentimentelor D-Vostre generoase și patriotice rugându-Vă să binevoiiți a veni în ajutorul / monumentului Dorei d'Istria / ce se va erigia în grădina Episcopiei. / Va fi cel atâtăi monument în Țera noastră, înălțat în onoarea unei scriitoare, demnă de amintire. / Comitetul Cercului studiilor orientale / V. Sabin." Ultima pagină cuprinde datele editoriale: "468. – Tipografia *Bukarester Tagblatt*, Strada Șelari 7". Ziarul în a cărui tipografie a fost imprimat apelul a apărut între anii 1880-1918; ortografia lui este însă cea folosită până la 1898. Despre persoana care îl semna vom putea spune mai multe după finalizarea cercetărilor asupra acestei prime și necunoscute asociații orientaliste românești, care, iată, o alege ca figură tutelară pe Dora d'Istria.

Grădina Episcopiei este numele parcului unde fusese construit nu de mult Ateneul Român. Alegerea locului e încărcată de semnificații. Dar sentimentele contemporanilor au fost ori insuficient de generoase, ori prea puțin patriotice pentru prima statuie a unei scriitoare române. Lui Eminescu – mort la șapte luni după Elena Ghica – îi vor trebui peste 70 de ani ca să ocupe locul vacant din fața Panteonului național.

Astăzi numele Dorei d'Istria este purtat în România nu de străzi, școli și edituri, cum se întâmplă în Albania, ci de un club turistic.⁵ Situație jenantă, în fața căreia nu poți să nu accepți că uitarea e preferabilă proastei amintiri.

Românește

Indiferența societății românești față de Elena Ghica, prelungită după moartea ei, a făcut deja să curgă suficientă cerneală din penița celor puțini care o prețuiau. Chiar și acea parte a publicisticii autohtone care-i urmărea cu interes opera s-a mulțumit cu aplauze și cu elogi de import. Istoria literară a fost ingrată cu ea în comparație cu scriitorii care, pe urmele ei, au preferat limba franceză (Anna de Noailles, Elena Văcărescu, Marta Bibescu). Dacă în istoria literaturii române a lui Iorga e amintită în câteva rânduri, în cea a lui Călinescu i se poate admira doar portretul.

O mare parte a articolelor care i-au fost dedicate în presa din Principate sau Transilvania exprimau regretul că celebra scriitoare europeană nu-și ilustrează talentul și în propria-i limbă. Altele preferau să exprime o speranță. O găsim formulată deja în 1861 de către Radu Ionescu, considerat a fi primul nostru critic literar: "Nu facem nici o împulare autorului că n-a scris în limba sa natală; a avut fericită inspirațiune de a începe să scrie într-o limbă universală care este pretutindeni înțeleasă. [...] Cu chipul acesta D-na Dora d'Istria s-a făcut cunoscută, a fost mândră a se numi română, a vorbit adesea de patria sa, și sperăm că după ce a dobândit celebritatea dorită și meritată, va începe a scrie în limba română, înavușind și literatura noastră națională cu scrieri însemnate, despre care putem fi mândri înaintea străinilor."⁶ Peste câțiva ani Iosif Vulcan anunța că speranța e pe cale de a se realiza: "Ea a scris în limbele culte ca să-și împlinească marea sa chemare mai cu succes, acuma însă la dorința generală și-a dat promisiunea că va scrie și în dulcea limbă maternă."⁷ Zvonul căruia îi dădea crezare cărturarul transilvan era probabil o reacție la atitudinea oamenilor publici "patrioți", în opinia cărora Dora

⁵ Asociația Club Ecotur "Dora d'Istria", fondată în decembrie 2002, la București (<http://www.doradistria.org>).

⁶ Radu Ionescu, "D-na Dora d'Istria, I. Helveția germană", *Revista română*, București, I, august 1861, pp. 427-448 (429-430).

⁷ Iosif Vulcan, "Dora d'Istria", *Familia*, Pesta, II, nr. 18, 25 noiembrie / 7 decembrie 1865, pp. 213-215; republicat în volumul său *Panteonul Român*, tomul I, Pesta, 1869. V. ediția îngrijită de Lucian Drimba, *Scrieri*, vol. 2. *Publicistică*, Ed. Minerva, București, 1989, pp. 75-78 (78).

d'Istria, scriind în franceză, nu aparținea culturii române. Elena era conștientă de acest lucru, așa cum se poate vedea dintr-o amară reflecție asupra soartei lui Heliade Rădulescu în exil: "Il a dû publier en français une partie de ses ouvrages, «manquant évidemment de patriotisme» en se servant d'une langue étrangère. Il aurait sans doute mieux valu que, comme les pédants qui le critiquaient, il n'écrit dans aucune langue!"⁸

George Barițiu îi va lua apărarea împotriva celor care îi imputau că nu scrie în românește. Argumentului că, publicând într-o limbă de largă circulație, și-a făcut națiunea cunoscută întregii lumi, el îi adaugă un altul la fel de important: scriind în franceză despre subiecte de interes universal, Dora d'Istria a propagat imaginea savantului român, cvasi-absent în acea vreme de pe scena internațională.⁹

Opere

Același Radu Ionescu observa că motivul pentru care scrierile Dorei d'Istria sunt puțin cunoscute la noi este lipsa traducerilor în limba română.¹⁰ În Rusia, pe care nu a iubit-o, cărțile ei au fost traduse încă din 1865-1866.¹¹ Cesar Bolliac – vechi și apropiat colaborator al banului Mihalache Ghica – își va asuma misiunea de a realiza ediția românească integrală a operelor ei. În acest scop, va cere în mod repetat Ministerului Instrucțiunii Publice, timp de mai mulți ani, să sprijine tipărirea celei pe care o considera a fi cel mai mare scriitor român: "singurul autor român care a putut să-și facă un nume european, ale cărui scrise să ocupe loc honorific în toate bibliotecile Europei, publice sau particulare".¹² Dintr-un motiv sau altul, miniștrii – atât conservatori cât și liberali – nu s-au arătat interesați de acest proiect, iar librării autohtone nu se încumetau să-și asume o întreprindere ce se putea dovedi riscantă politic: "Noi, neavând librari cari să se însărcineze cu așa trebe, mai cu seamă că nu pot fi siguri de neprigonire, căci precum se știe, la noi nu se poate nimic în care să nu intre politica, și cu care să nu se facă politică, și prin urmare, poate guvernul tot auzind vorbindu-se Dora d'Istria și iarăși Dora d'Istria, să-și facă năluciri că poate Dora d'Istria să vrea să se facă Domn în Țara Românească, și atunci iată bietul librar cu cărțile nevândute, ba poate și chiar arse."¹³

⁸ Scrisoare către Angelo de Gubernatis, din 11 august 1874; BNCF, Carte De Gubernatis 63.62, nr. 92.

⁹ [George Barițiu], "Dora d'Istria", *Transilvania*, Brasiovu, XI, nr. 5, 1 martiu 1878, pp. 49-51 (51). Ideea va fi reluată de Iosif Vulcan, "Dora d'Istria", *Familia*, Oradea-Mare, XXIV, nr. 47, 20 novembre / 2 decembrie 1888, pp. 541-542 (541).

¹⁰ Radu Ionescu, "D-na Dora d'Istria, III. Femeile în Oriente", *Revista română*, București, II, aprilie 1862, pp. 17-44 (41).

¹¹ *Des femmes par une femme* a fost tradusă parțial în revista *Zagradnicinii vestnik* din 1865, iar *Les femmes en Orient* a apărut în 1866 la Sankt Petersburg. În română au apărut, prin grija lui C.A. Rosetti și Gr. H. Granda, două texte minore: articolul "L'Italia s'è fatta!" (*Românul*, București, 4 decembrie 1860) și povestirea istorică "Vasilikia. Scene din haremul albanes", *Albina Pindului*, București, II, 15 august 1869, pp. 107-111; republicată în: G. Constantinescu (ed.), *Eroii Pindului: Marcu Boceari* de Gr. H. Granda, *Vasilikia. Scene din haremul albanes* de Dora d'Istria (născută Princesa Ghika), *Atanasiu Diacon* de Gr. H. Granda, Tip. C.A. Rosetti, București, 1872, 16 pp. (pp. 7-13). Un alt text, "Le bains de Pegli", a fost republicat în foileton de hebdomadaru *La Roumanie* (București, 1873-1874).

¹² [Cesar] B[olliac], "Helena Ghika, Dora d'Istria", *Trompeta Carpaților*, București, XI, nr. 1076, 22 iulie / 3 august 1873, p. 3 (tradus în franceză: "Notizie letterarie straniere: Romania", *Rivista europea*, Firenze, vol. IV, fasc. II, 1 ottobre 1873, pp. 406-407).

¹³ [Cesar] B[olliac], "Dora d'Istria", *ibidem*, nr. 1081, 26 august / 7 septembrie 1873, p. 2. Într-o scrisoare către Angelo de Gubernatis, în care se referea la primul articol al lui Bolliac, Dora d'Istria atribuie "dinastiei germane" lipsa entuziasmului pentru publicarea operelor ei în română; BNCF, Carte De Gubernatis 63.62, datată Florența, 2 septembrie.

Prin urmare, în 1873 se adresează lui Dimitrie Gr. Ghica, văr al scriitoarei și administrator al *Eforiei Spitalelor Civile*.¹⁴ De această dată demersul s-a dovedit mai norocos, iar traducerea a fost comisionată imediat. La sfârșitul anului, Bolliac anunță intenția de a tipări în coloanele ziarului său pasaje din diferite scrieri la a căror tălmăcire lucra "de câțva timp" Grigore Peretz, fratele său vitreg.¹⁵ Astfel, publicarea Dorei d'Istria în limba română va deveni o afacere de familie, la care va fi asociat și Ștefan S. Sihleanu, nepot al celor doi.¹⁶

Totuși tipărirea *Operelor* va începe abia în 1876, fiind probabil stimulată și de vizita autoarei la București cu un an înainte. Tot atunci, la recomandarea ministrului cultelor și instrucțiunii publice, principele Carol i-a conferit medalia Benemerenti de aur (clasa I) pentru "distinsele sale merite literare".¹⁷ Din păcate, datorită dificultăților financiare provocate de război, ediția se va opri după primele trei volume: *Operile Dómnei Dora d'Istria*, traducțiune de Gregorie G. Peretz, imprimate cu spesele Eforiei Spitalelor, Typographia Curții (Lucrătorii Asociați), București, 1876-1877. Primul dintre ele indică pe pagina de titlu: *Națiunalitatea română; Eroii României; Literatura română; Națiunalitatea helenică* – articole sau cicluri de articole din periodice italiene, belgiene, franceze și elvețiene –, dar cuprinde și alte trei articole (*Propaganda austro-romană în Principatele dunărene sau despre rolul trădării în istoria popoarelor latine; Români și Papalitatea; Roma*). Ultima copertă avertiza: "Subt presă: *Femeile în Oriinte / 2 vol.*" Cel de-al doilea volum, apărut în același an, indică pe prima pagină: *Femeile în Oriinte. Peninsula orientală*. Exemplarul de la Biblioteca Academiei Române cuprinde însă, sub aceleași coperti, și pe cel de-al treilea volum, al cărui cuprins – *Femeile în Oriinte. Rusia; Femeile în Occidinte* – nu apare însă pe pagina de titlu. Totuși, mai multe surse din epocă, având ca origine pe autoarea însăși¹⁸, se referă la el ca fiind publicat separat. Foarte probabil, din motive de economie, volumul al treilea al ediției a fost tipărit, în ultimul moment, în continuarea celui anterior.¹⁹

Pe ultima copertă a acestuia se anunța: "Sub presă: / pentru a apare curând / *Elveția germană / 4 volume / Femeile de o femeie / 2 volume / Monastirile în Oriinte / 1 volum / ---- / În preparațiune: / Escursiuni / în / Rumelia și în Morea / 2 volume*". Peste un an Grigore H. Granda, bun prieten al lui Bolliac, publică în ziarul său *Resboiul* o altă listă: "*Femeile de o femeie - 2 vol. / Elveția Germană - 4 vol. / Viața monastică în Biserica Orientală - 1 vol. / Eleonora de Haltingen, Ghislina și altele - 2 vol. / Escursiuni în Rumelia și Morea - 2 vol.*"²⁰ În această din urmă distribuție, ediția ar fi numărat paisprezece volume. Dar referirile la ea provenind din cercul autoarei menționează doar "aproape zece".²¹ Ea nu era integrală, așa cum dorise Bolliac, dat

¹⁴ Alături de Grigore Cantacuzino și de dr. Carol Davila.

¹⁵ "Aviz important", *Trompeta Carpaților*, București, nr. 1095, 2 decembrie 1873, p. 1, col. I.

¹⁶ Lui i se datorează traducerea textului lui Bartolomeo Cecchetti, "Viața și operele principesei Elena Ghica", publicat ca introducere la primul volum de *Opere*.

¹⁷ Prin decretul domnesc din 24 aprilie 1876. V. *Monitorul oficial*, nr. 98, 4/16 mai 1876, p. 2458.

¹⁸ V. scrisorile către G. de Rada, din 10 iunie și 15 septembrie 1877, editate în: Merita Sauku-Brucei, *Elena Ghica a Girolamo De Rada. Lettere di una principessa*, Edizioni Barghini, Tirana, 2004 [2005], pp. 218, 220. De asemenea, pe ultima copertă a cărții ei *La poesie des ottomans* (Maisonneuve, Paris, 1877), se precizează în dreptul ediției românești de opere: "Le 3^e tome vient de paraître". Și Angelo de Gubernatis menționează în *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei* (Le Monnier, Firenze, 1879, pp. 386-387) trei volume deja publicate.

¹⁹ Faptul că pe coperta volumului II apare anul 1877 (spre deosebire de pagina de titlu, care arată 1876) și că paginile cuprinsului sunt tipărite separat cu numerotare romană susțin acest lucru.

²⁰ Notița a fost preluată în rubrica "Sciri diverse" din *Observatoriul*, Sibiu, nr. 68, 23 august / 4 septembrie 1878, p. 4.

²¹ De exemplu, articolul "Dora d'Istria" din dicționarul lui Angelo de Gubernatis, citat mai sus. Cifra e menționată în scrisoarea prin care Elena Ghica îi trimitea primul volum.

fiind că includea numai o parte a textelor răspândite în periodice. Chiar și dintre cărțile apărute până atunci, una a fost ignorată: *Gli Albanesi in Rumenia. Storia dei principi Ghika* (Florența, 1873), căci familia – care nu s-a considerat niciodată albaneză – o repudiase.

La acea dată însă sponsorul ediției se găsea deja în dificultăți financiare. Dintr-un alt ziar bucureștean aflăm că, exceptând ultima carte – la care Peretz lucrase timp de doi ani –, toate traducerile fuseseră predate *Eforiei*.²² Criza financiară, atestată de corespondența autoarei, este confirmată și de Grădina, care anunță că traducerea ultimului volum era încheiată, dar *Eforia* "sub motiv de alte cheltuieli extraordinare, n-a primit încă manuscriptul, care se află tot în mâinile traducătorului".²³

În mod nesperat, manuscrisul a fost descoperit, după 125 de ani, de d-na Georgeta Penelea-Filitti. Ediția îngrijită de dânsa e așteptată să apară cât mai curând. Acest ultim tom al *Operelelor* – incomplete – vine ca o revanșă față de indiferența *Eforiei Spitalelor Civile* pentru manuscrisele celorlalte volume, înghițite poate pentru totdeauna de sertarele sale.

Publicare

Din păcate, nici cele două tomuri tipărite nu au avut circulația care le era menită. Ele au devenit, chiar de la început, rarități bibliofile, astfel încât se poate spune că au fost tipărite, dar nu și publicate. La sfârșitul anului 1877, după ce ieșiseră de sub tipar, Gheorghe Sion îi scria lui Barițiu: "Tipărirea nu se știe când se va face".²⁴ Apariția celui de-al doilea volum nu era cunoscută la București nici în 1882, când revista *La Roumanie illustrée* pleda pentru reluarea ediției.²⁵ În 1889, G.I. Ionnescu-Gion nu știa decât din ceea ce citise în *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei* al lui Angelo de Gubernatis: "Se zice întradevăr că există dintr-această edițiune cele trei volume semnalate, dar nici bibliotecile publice nu le posed, nici în comerț nu au fost date."²⁶ Tot în categoria ignorării ediției poate fi clasată și afirmația hipertrofiată a lui C.I. Mitileneu, că ar fi apărut până în 1884 cinci volume iar editarea lor continuă.²⁷ În fine, pentru a pune cap, nu se cunoaște vreo recenzie a lor în periodicele românești.²⁸

Nici în secolul următor ediția nu a fost mai bine cunoscută. Mulți dintre cei care s-au interesat de Dora d'Istria nu știau nimic despre ea sau, în cel mai bun caz, cunoșteau doar existența primului volum.²⁹ Fapt care aproape a pecetluit ignorarea autoarei de

²² V. notele la versiunea română a articolului lui Giovanni Boglietti, "Dora d'Istria", *Pressa*, București, XI, nr. 273, 11-12 decembrie 1878, pp. 2-3 (ziarul, editat de N. Miulescu, numără printre colaboratori pe Bolliac și Grădina, cărora li se datorează în mod foarte probabil informațiile din note, dacă nu însăși traducerea).

²³ "Sciri diverse", *Observatoriul*, op. cit.

²⁴ V. scrisoarea din 21 noiembrie 1877, în Ioan Chindriș, "Epistolierul George Bariț", *Anuarul Institutului de Istorie "George Bariț" din Cluj-Napoca*, series Historica, XLII, 2003. Ulterior Sion a intrat în posesia primului volum, așa cum o arată ex libris-ul exemplarului aflat la BCU, Cluj.

²⁵ P., "Dora d'Istria Koltzoff-Massalsky (née princesse Ghika)", *La Roumanie illustrée*, București, I, nr. 27, 24 octombrie 1882, pp. 222-225 (224).

²⁶ G. I. Ionnescu-Gion, "Dora d'Istria", *Revista nouă*, București, II, nr. 5, 15 mai 1889, pp. 161-167 (165).

²⁷ "Elena Ghica ovvero Dora d'Istria", *La Romania*, Roma, no. 2, 1 settembre 1884, p. 3 (articol desemnat care preia textul din dicționarul lui De Gubernatis).

²⁸ Doar o notă a lui Angelo de Gubernatis în *Rivista europea* din Florența, pentru care Dora d'Istria îi mulțumește la 10 ianuarie 1878. BNCF, Carte De Gubernatis 63.62, nr. 113.

²⁹ De exemplu, Niki M., "Dora d'Istria. O mare scriitoare româncă puțin cunoscută la noi", *Universul literar*, București, XXXIX, nr. 10, 18 martie 1923 (care cere traducerea largă a operelor ei); Gheorghe Pavelescu, "O ambasadoare a culturii românești: Dora d'Istria", *Tribuna*, Cluj, I, nr. 17, 18 noiembrie

către istoria literaturii române. Această stare de lucruri era vizibilă și din Ungaria vecină, unde profesorul Miklós Putnoky de la gimnaziul de stat din Budapesta scria cu tristețe: "În literatura română însă numai atâta stă însemnat despre ea, că e româncă."³⁰

În perioada interbelică, Nicolae Iorga a pledat în mod repetat ca românii să nu uite acest frumos *nom de guerre* în literatură, fără însă a relua inițiativa editorială a lui Bolliac. La împlinirea a 50 de ani de la moartea scriitoarei – când unele dintre scrierile ei erau interzise în Germania nazistă –, etnograful Gheorghe Pavelescu cerea Editurii Fundațiilor Regale să-i publice măcar operele referitoare la români.³¹ Dar nici apelul său nu a străbătut zidul, deja consolidat, al indiferenței. Nici una din cărțile Elenei Ghica nu a mai fost tradusă sau măcar reeditată în România. Acest lucru a avut consecințe fatale asupra celor scrise despre ea de atunci încoace. Într-adevăr, cea mai mare parte a textelor care i-au fost dedicate face nu dovada amintirii, ci a uitării operei sale.

Cine poartă responsabilitatea? Un răspuns tranșant nu ar fi ușor de dat și, probabil, nici de digerat. O meditație asupra acestui oftat al bătrânului Bolliac, ar putea însă măsura distanța care ne desparte sau ne apropie de 1873: "Dora d'Istria, fie în operele sale istorice, fie în operele sale literare, poetice, economice, politice, filosofice, n-a uitat în nici unele patria ei. Românii însă n-au știut nimic despre dânsa, n-au știut nimic despre acest geniu tutelar, care-i proteje pre acolo pre unde nu sunt ei. A cui e vina? A tutor literaților români și mai cu seamă a miniștrilor de Instrucțiune Publică."³²

Jawaharlal Nehru University
New Delhi, 17 octombrie 2008

The incomplete Works of Dora d'Istria. The history of an edition in the 1870s

Abstract

The background of this article is an inquiry into the fortune of Dora d'Istria (1828-1888) in Bucharest and Florence, the places of her birth and death respectively, and also the cities which she chose as her inheritors.

We have attempted to reconstruct the history and vicissitudes of the Romanian edition of her intended *Complete Works* (in the 1870s), as well as its reception in her native country, on the basis of published and unpublished sources available today. We also draw attention to the recent discovery of the manuscript of the last volume of this edition, which is currently prepared for publication by Georgeta Penelea-Filitti.

1938, p. 6; George Potra, Gheorghe Buluță, "Dora d'Istria și Ion Heliade Rădulescu", *România literară*, București, XI, nr. 6, 9 februarie 1978, p. 20.

³⁰ "Carmen Sylva și Dora d'Istria (O regină și o principesă)" [în maghiară], *Fővárosi lapok*, Budapest, nr. 133, 2 decembrie 1886; tradus sub sigla "Streinii despre noi" în *Telegraful român*, Sibiu, XXXV, 1887, nr. 18, 19 februarie / 3 martie, pp. 71-72; nr. 19, 21 februarie / 5 martie, p. 75.

³¹ Gheorghe Pavelescu, *op. cit.*

³² C[esar] B[olliac], "Dora d'Istria", *loc. cit.*